

Fecr Yayınları: 712

FIKİH USÛLÛ EDEBİYATINDA
MÛCMEL VE MÛBEYYEN
-Cessâs, Bâkılânî ve Kâdî Abdülcebâr Mukayesesi-

Dr. Ramazan ÇÖKLÜ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ağustos 2023

ISBN: 978-625-6436-64-0

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

FIKİH USÛLÜ EDEBİYATINDA MÜCMEL VE MÜBEYYEN

-Cessâs, Bâkılânî ve Kādî Abdülcebbâr Mukayesesi-

Dr. Ramazan ÇÖKLÜ

Ankara 2023

Dr. Ramazan ÇÖKLÜ

1986 senesinde Samsun'da doğdu. İlkokulu Samsun 50. Yıl İlkokulu'nda, Ortaokulu Samsun arşamba Fatih Ortaokulu'nda okudu. Daha sonra Açık Öğretim programıyla lise eğitimini tamamladı. Bu süre zarfında hafız oldu ve İslâmî ilimler üzerine dini eğitim aldı. 2014 senesinde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlitam programından mezun oldu. Aynı sene Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslâm Hukuku alanında lisansüstü eğitimine başladı. 2017 senesinde prof. Dr. Mehmet Erdoğan danışmanlığında tamamladığı "Ahmed Hamdi Şirvânî ve Türkçe Muhtasar Usulü Fıkıh İsimli Eserindeki Metodu" adlı çalışmasıyla bilim uzmanı oldu. Aynı sene başladığı doktora programından Prof. Dr. Kemal Yıldız ve Prof. Dr. Hasan Hacak danışmanlığında tamamladığı "Fıkıh Usûlü Kelâm İlişkisi Bağlamında Hicrî 4. Asır Bağdat Usûlcülerinin Umûm Lafızlarla İlgili Yaklaşımlarının Mukayesesi" adlı çalışmasıyla 2022 yılında mezun oldu. 2011-2018 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Müezzîn-Kayyım ve Kuran Kursu Öğreticisi olarak çalıştı. Bir süre İzmir Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde eğitim aldı. 2018-2023 yılları arasında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde Arap Dili ve Belagati bilim dalında öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2023 senesinde Çanakale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Arap dili ve Belagati alanında Dr. Öğr. Üyesi olarak çalışmaya başladı. Halen bu görevine devam etmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ)

“Sonra onu beyan etmek elbette bize aittir.”

(el-Kiyâme 75/17-19)

(وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ)

“Sana bu kitabı her şey için bir açıklama olarak indirdik.”

(en-Nahl 16/89)

(مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ)

“Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.”

(el-En‘âm 6/38)

ÖN SÖZ

Âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah'a hamdolsun. Salât ve selâm O'nun habibi, sevgili peygamberimiz Muhammed Mustafâ'nın, onun aile bireylerinin ve ashâbının üzerine olsun.

Fıkıhın gayesinin anlaşılabilmesi, sosyal ve beşeri hayattaki misyonunun gerçekleşmesi ve müselleme kurallar dizgesi içindeki canlılığını ve dinamizmini sürdürmesi için fıkıh usûlü ilminin büyük önem arz ettiğini düşünüyorum. Bu sâikten hareketle bir süredir günümüze ulaşan en eski ve en kapsamlı fıkıh usûlü eserleri üzerinde incelemeler yaparak usûl ilminin fikhî bilgi üretimindeki fonksiyonunu ve buna etki eden diğer faktörleri tespit etmeye çalışıyorum. Özellikle Cessâs (ö. 370/981), Bâkullânî (ö. 403/1013) ve Kâdî Abdülcebâr'ın (ö. 415/1025) eserleri ve onları etkileyen ilmî ve fikrî çevre üzerine yoğunlaştığımı söylemeliyim. Doktora ders döneminden beri Cessâs, Bâkullânî ve Kâdî Abdülcebâr'ın eserleri üzerine yaptığım okumalar sonucunda ve literatürden elde ettiğim bilgiler sayesinde, onların bilgi anlayışında ve fıkıh düşüncesinde kelâm ilminin başat rol oynadığını, sırf bu endişeden dolayı birtakım fıkıh ve usûl meselelerinde kendilerine özgü görüşlere sahip olduklarını fark ettim. İlk etapta onların, fıkıh usûlü ilmindeki icmâ, sünnet, sahabe kavli, zâhir-nas ve hakikat-mecaz gibi birçok konunun doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili olduğu âmm lafızlarla ilgili görüşlerini fıkıh ve kelâm ilişkisi çerçevesinde çalıştım. Aynı zamanda doktora tezim olan bu çalışmadan sonra Cessâs, Bâkullânî ve Kâdî Abdülcebâr'ın fıkıh, kelâm, tefsir ve hadis ilimlerinin ortak meselelerinden biri olan muhkem ve müteşâbih konusu hakkındaki görüşlerini, yine fıkıh ve kelâm ilişkisi içerisinde inceledim. Cessâs'ın mecazın varlığı ve mahiyeti hakkındaki görüşünü de başlı başına inceledikten sonra -bu sırada emir ve nehiy bahsini bir araştırmacının doktora tezi olarak çalışmaya başlaması nedeniyle- geriye mücmel ve mübeyyen konusu kalmıştı. Bu çalışma-

da da Cessâs, Bâkılânî ve Kâdî Abdülcebbâr'ın mücmel ve mübeyyen bahsi hakkındaki görüşlerini inceleyeceğim. Böylece üç usûlcünün lafızlar bahsiyle ilgili görüşlerinin kelâm ve fıkıh usûlü ilişkisi içerisindeki mukayesesi de tamamlanmış olacaktır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve son şeklini almasında pek çok kişinin katkısı oldu. Öncelikle doktora ders döneminden itibaren Cessâs'ın mücmel ve mübeyyen konusundaki yaklaşımını çalışmam hususunda teşvik eden, bu konunun orijinal ve teknik bir mesele olduğunu belirterek beni cesaretlendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Hasan Hacak'a teşekkür ederim. Başta Prof. Dr. Kemal Yıldız olmak üzere akademik eğitimim süresince ilmî tecrübelerinden ve fikirlerinden istifade ettiğim hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Klasik usul üzere Arapça dersleri aldığım kıymetli hocalarıma dua ediyor, onları hayırla yâd ediyorum. Yine Kitabımı okuyarak görüşlerini benimle paylaşan Dr. Hikmet Şavluk'a, Dr. Yasin Akan'a ve Dr. Abdullah Erdem'e müteşekkirim.

Son olarak, her daim bana moral verip motive eden, duasıyla ve tatlı sözleriyle manevi desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen sevgili anneme, dertlerimi paylaşan, can yoldaşlarım kardeşlerime teşekkür eder, rahmetli babam İlyas Çöklü için dua eder, dua beklerim.

Rabbimden niyaz ederim ki bu kitap, ahiret sermayem olsun,
Nice ilim erbabı istifade etsin, esintisiyle feyizyâb olsun,
Dua ederken Yüce Rabb'e, bir de hatırlasın bu acizi,

Hayatı ve gönlü hoş, ef'âl ve ahlâkı cemîl, ruhu da iki cihanda mesrûr olsun.

Çanakkale
Ağustos 2023

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ-----	7
KISALTMALAR-----	11
GİRİŞ-----	13

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜCMEL ve MÜBEYYEN TARTIŞMALARINA KAYNAKLIK

EDEN İTİKADÎ ve DİLBİLİMSEL KONULAR-----	21
1. Kelâmî Konular-----	22
2. Dilbilimsel Konular-----	29

İKİNCİ BÖLÜM

4./10. YÜZYIL FIKIH USÛLÜ EDEBİYATINDA MÜCMEL-----	35
1. Mücmelin Sözlük ve Terim Anlamı-----	36
2. Mücmel ve Umûm İlişkisi-----	39
3. Mücmel ve Mecaz İlişkisi-----	41
4. Mücmel ve Müteşâbih İlişkisi-----	44
5. Mücmelin Kısımları-----	45
5.1. Lafzın Kendisinden Kaynaklanan Mücmellik-----	50
5.1.1. Genel Bir Anlama Delalet Etmekle Birlikte Mânası Kapalı Olan Mücmel Lafızlar-----	50
5.1.2. Vaz'ı İtibariyle Kapalı/Mücmel Lafızlar-----	52
5.1.2.1. Tek Bir Anlama Vazolunan Mücmel Lafız---	52
5.1.2.2. Birden Çok Anlama Vazolunan Mücmel Lafız: Müşterek Lafızlar-----	53
5.1.3. Nakil Sebebiyle Kapalı/Mücmel Lafızlar (Şer'î İsimler)-----	62
5.2. Harcî Bir Delil Sebebiyle Mücmellik-----	70
5.2.1. Hitaba Mânası Kapalı Bir Lafzın Bitişmesi-----	71
5.2.2. Hitabın Mânasının Bir Delil Sebebiyle Kapalı Olması-----	73
6. Mücmel Muhassıs/Tahsis Delili-----	76

7. Mücmelin Delaleti ve Hükümü -----	78
8. 4./10. Yüzyılda Mücmelliği Tartışma Konusu Olan Bazı Naslar -----	81
8.1. “Hırsız Erkek ile Hırsız Kadının Ellerini Kesin” -----	82
8.2. Haram ve Helal Kılma İfadelerinin Eşyalara/Zâtlara Bitiştigi Naslar -----	87
8.3. Nefy Edatının Fiile/Amele Bitiştigi Naslar -----	99
8.4. “Ameller Niyetlere Göredir” -----	110
8.5. “Ümmetimden Hata, Unutma ve Zorlama ile İşlenen Şeylerden Sorumluluk Kaldırılmıştır” -----	114
8.6. “Başınızı Mesh Edin” -----	117
9. İtikadî Bir Kavram Olarak Mücmel -----	123

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

4./10. YÜZYIL FIKİH USÛLÜ EDEBİYATINDA BEYÂN/MÜ-

BEYYEN -----	125
1. Beyânın Tanımı ve Mahiyeti-----	125
2. Beyâna İhtiyaç Duyan ve Duymayan Lafızlar-----	134
3. Beyân Edici Deliller: Beyân Çeşitleri-----	139
3.1. Kur’an-----	140
3.2. Sünnet-----	142
3.3. İcmâ-----	147
3.4. Kıyas ve İctihat-----	148
4. Beyânın Geciktirilmesi-----	149
4.1. Beyânın Geciktirilmesinin Aklen İmkânı-----	150
4.2. Beyânın Fiilen Geciktirilmesi-----	153
4.2.1. Beyânın Geciktirilmesini Caiz Görenlerin Delilleri-----	161
4.2.2. Beyânın Geciktirilmesini Caiz Görmeyenlerin Delilleri-----	167
SONUÇ -----	181
KAYNAKÇA -----	185

KISALTMALAR

a	: Yazma eserde varağın ön/vech sayfası
a.mlf.	: Aynı müellif
a.s	: Aleyhisselam
b	: Yazma eserde varağın arka/zahr sayfası
b.	: Bin, ibn (oğlu)
bas.y.	: Baskı sayısı yok
bnt.	: Binti
bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
C	: Cilt
c.c	: Celle celalühü
c.y.	: Cilt yok
çev.	: Çeviren
dip	: dipnot
Erişim	: Erişim tarihi
Hz.	: Hazreti
M.Ü	: Marmara Üniversitesi
m.y.	: Muhakkik yok
no.	: Numara
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anhâ	: Radıyallahu anhâ
r.anhümâ	: Radıyallahu anhümâ
r.anhm.	: Radıyallahu anhüm
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: ve diğerleri

vr.	: Varak
vs.	: Vesair
y.a.y.	: Yayın ayı yok
y.y	: Yayıncı yok